

JACK WEATHERFORD

GENGHIS-HAN și nașterea lumii moderne

Traducere din limba engleză de Alina Popescu

Prefață de Călin Felezeu

CORINT
BOOKS

—2017—

Introducere

Cuceritorul dispărut

Genghis-han a fost un om de acțiune.*¹

WASHINGTON POST, 1989

În 1937, sufletul lui Genghis-han a dispărut din mănăstirea budistă** situată în inima Mongoliei, pe Râul Lunii, sub lanțul întunecat al munților Shanh, unde preoții credincioși îl protejaseră și îl veneraseră timp de secole. În anii 1930, acoliții lui Stalin au executat aproximativ treizeci de mii de mongoli, într-o serie de campanii îndreptate împotriva culturii și religiei lor. Trupele sovietice au distrus mănăstire după mănăstire, au împușcat călugării, au violat călugărițele, au spart obiectele de cult, au jefuit bibliotecile, au ars scripturile și au demolat

* În limba română, există mai multe variante ale numelui său – de la Genghis-han și Ginghis-han până la Gingis-han și chiar Cinghis-han; deși o consider pe ultima mai apropiată de varianta mongolă Chinggis Haan, am optat, la cererea editurii, pentru varianta Genghis-han, în conformitate cu normele Dicționarului Enciclopedic, Ed. Enciclopedică, 2004. Cu toate acestea, opțiunea pentru denumiri cât mai aproape de originalul mongol se va observa pe tot parcursul acestei traduceri (n. tr.).

** Mănăstirea budistă Shanh (*Shanh Hiid*) este una dintre cele mai vechi de pe teritoriul Mongoliei, fiind întemeiată în 1647. Se află în provincia Ovorhangai, la 25 km sud-est de orașul Harhorin, în bazinul legendarului râu Orhon (n. tr.).

altarele. Din câte se spune, cineva a salvat întruparea sufletului lui Genghis-han, din Mănăstirea Shanh, și a dus-o spre păstrare în capitala Ulaanbaatar, unde i s-a pierdut definitiv urma.

De-a lungul veacurilor, în stepele nesfârșite și ierboase ale Asiei Centrale, păstorul-războinic și-a purtat Stindardul Spiritului, numit *sulde*, alcătuit din smocuri de păr din coada celor mai frumoși armăsari ai săi, legate de prăjina de lemn a unei sulite, chiar sub vârful de metal. Ori de câte ori așeza tabăra, războinicul înfigea stindardul în fața intrării, pentru a-și declara identitatea și a-i fi paznic pe vecie. Acest simbol rămânea întotdeauna afară, sub bolta Eternului Cer Albastru*, pe care mongolii îl venerau. Fluturate de briza aproape constantă din stepă, cozile de cal întrupau puterea vântului, a cerului și a soarelui, stindardul transpunând aceste forțe vitale ale naturii în trupul războinicului. Vântul îi inspira visele și îl încuraja să își ducă la îndeplinire destinul. Unduirile și răsucirile părului de cal în bătaia vântului îl îndemneau să meargă tot înainte, mormindu-l să părăsească un loc și să caute mereu altul, să găsească pășuni mai bune, să exploreze orizonturi și aventuri noi, să își făurească singur destinul în viața pământescă. Uniunea dintre om și stindardul său ajungea atât de profundă, încât, la moartea războinicului, se spunea că spiritul său trecea pentru totdeauna în acele smocuri de păr. Cât timp acesta era în viață, stindardul cu cozi de cal îi purta destinul; după moarte, el îi găzduia sufletul. Rămășițele sale pământești erau degrabă abandonate la cheremul naturii, dar sufletul își continua existența veșnică în acele smocuri de păr, inspirând generațiile următoare.

* *Tengri*, sau Tatăl Cer Albastru, este și astăzi venerat sub diverse forme și se află în centrul *tengrismului*, un sistem religios animist, șamanist și totemic, comun mai multor popoare provenind din stepele Asiei Centrale, printre care mongolii și hunii (n. tr.).

Genghis-han avea un stindard făcut din cozi de cai albi, pe care îl folosea în timp de pace, și unul din păr de cai negri, care îl călăuzea în vreme de război. Cel alb a dispărut destul de repede, însă cel negru a supraviețuit, ca păstrător al sufletului său. În veacurile ce au urmat morții hanului, poporul mongol a continuat să venereze stindardul ce îi găzduia sufletul nemuritor. În secolul al XVI-lea, un descendent al său, lama* Zana-bazar, a construit mănăstirea a cărei misiune specială era aceea de a-i arbora și păzi stindardul. Prin furtuni și viscole, invazii și războaie civile, cei peste o mie de călugări ai Ordinului Pălărilor Galbene, aparținând budismului tibetan, l-au păzit cu sfințenie, dar s-au dovedit neputincioși în fața regimurilor totalitare ale secolului al XX-lea. Călugării au fost uciși, iar Stindardul Spiritului a dispărut.

Lui Genghis-han, nu soarta i-a făurit destinul; și l-a făurit el singur. La început, părea puțin probabil că va avea vreodată destui cai încât să își alcătuiască un Stindard al Spiritului, și cu atât mai puțin că va ajunge să îl urmeze pe tot cuprinsul pă-mântului. Băiatul care avea să devină Mare Han a crescut într-o lume de violență tribală extremă, definită de crime, răpiri și luări în sclavie. Ca fiu al unei familii de excluși, lăsată să moară pe întinderile stepelor, probabil că nu a întâlnit mai mult de câteva sute de oameni de-a lungul întregii sale copilării, iar despre o educație formală nici nu se poate vorbi. Din aceste începuturi aspre a deprins, în cele mai cumplite detalii, gama completă a trăirilor omenești: dorință, ambiție și cruzime. Pe când nici nu ieșise bine din copilărie, și-a ucis fratele mai mare, a fost capturat și luat în robie de un clan rival și a reușit să scape din mâinile acestuia.

* Preot-călugăr budist (în Tibet, Mongolia și Calmîchia) (n. tr.).

În aceste condiții terifiante, băiatul a dovedit un instinct de supraviețuire și de auto-conservare ieșite din comun, însă n-a dat niciun semn al izbânzilor sale viitoare. Îi era frică de câini și plângea din nimic. Fratele său mai mic era mai puternic decât el, întrecându-l și la tirul cu arcul, și la trântă; fratele vitreg îi dădea ordine și se lua de el. Totuși, în aceste circumstanțe degradante, marcat de foame, umilință, răpire și sclavie, băiatul și-a început lunga ascensiune către culmile puterii. Încă înainte de anii adolescenței, își formase deja cele două relații principale ce aveau să îi definească viața. A jurat credință și prietenie veșnică unui băiat puțin mai în vârstă decât el, care, în tinerețe, i-a fost cel mai apropiat prieten, dar care, mai târziu, avea să se transforme în dușman neîmpăcat; și a găsit-o pe fata pe care o va iubi veșnic și pe care a făcut-o mamă de împărați. Înclinația dublă, către prietenie și dușmănie, conturată în anii tinereții, a fost o constantă a vieții lui Genghis-han și trăsătura de caracter ce l-a definit prin excelență. Îndoielile chinuitoare privind dragostea și paternitatea, ce s-au născut în așternutul conjugal sau la lumina flăcărilor din vatra familiei, au fost proiectate pe scena monumentală a istoriei universale, lumea fiind înecată în valurile ambițiilor, dorințelor și temerilor sale personale.

An după an, i-a învins, pe rând, pe toți cei mai puternici decât el, până ce a cucerit toate triburile din stepele mongole. La vârsta de 50 de ani, când majoritatea marilor cuceritori lăsaseră deja în urmă zilele gloriei militare, stindardul îl chema pe Genghis-han să își părăsească îndepărtatele tărâmurii de baștină și să înfrunte oștile neamurilor civilizate, care, de secole, hărțuiau și luau în sclavie triburile nomade. În ultimii ani de viață, și-a urmat stindardul prin deșertul Gobi și dincolo de Fluviul Galben, în China, mergând din victorie în victorie prin ținuturile central-asiatice ale turcilor și persanilor, și peste munții Afganistanului, până la Indus.

În cursul nesfârșitelor sale cuceriri, armata mongolă a dat războiului o dimensiune intercontinentală, purtându-și bătăliile pe mai multe fronturi, întinse pe mii de kilometri. Tehnicile inovative de luptă ale lui Genghis-han au făcut din cavalerii europeni în armuri grele niște relicve vetuste, înlocuite rapid cu unități de cavalerie disciplinate. În loc să se bazeze pe fortificații cu rol defensiv, el s-a folosit în chip strălucit, pe câmpul de luptă, de elementele viteze și surpriză, perfecționând în același timp tehnicile de asediu până într-acolo, încât a pus capăt erei cetăților împrejmuite cu ziduri. Genghis-han și-a învățat poporul nu numai să își ducă războaiele pe distanțe uriașe, ci și să își întindă campaniile militare de-a lungul anilor, al deceniilor chiar, până ce trei generații și mai bine s-au trezit prinse într-un conflict continuu.

În douăzeci și cinci de ani, oastea mongolă a subjugat mai multe nații și teritorii decât au reușit să cucerească romanii în patru secole. Genghis-han, alături de fiii și nepoții săi, a supus cele mai dens populate civilizații ale secolului al XIII-lea. Fie că socotim în funcție de numărul total al popoarelor înfrânte, de suma țărilor anexate ori de suprafața totală ocupată, concluzia este aceeași: Genghis-han a cucerit de două ori și mai bine față de oricare alt conducător din istorie. Copitele cailor ce îi purtau pe războinicii mongoli au tulburat apele tuturor râurilor și lacurilor de la Oceanul Pacific până la Marea Mediterană. La apogeul lui, imperiul se întindea, neîntrerupt, pe 28-30 de milioane de kilometri pătrați, un spațiu aproximativ de dimensiunile Africii și cu mult mai vast decât cel al Americii de Nord, adică teritoriile Statelor Unite, Canadei, Mexicului, Americii Centrale și Insulelor Caraibe, la un loc. Acoperea ținuturi nesfârșite, de la tundra înzăpezită a Siberiei până la câmpiile fierbinți ale Indiei, de la orezăriile din Vietnam până în lanurile de grâu din Ungaria, și din Coreea până în Balcani. Majoritatea

oamenilor din ziua de azi trăiesc în țări cucerite odinioară de mongoli; pe harta lumii moderne, cuceririle Marelui Han cuprind treizeci de țări, cu o populație de peste trei miliarde. Cel mai spectaculos aspect al acestor izbânzii este acela că, sub domnia lui, întreaga națiune mongolă nu depășea un milion de oameni, adică mai puțini decât angajații unora dintre corporațiile moderne. Din acest milion, Genghis-han și-a recrutat o armată nu mai mare de 100 000 de oameni – un grup ce ar putea cu ușurință să încapă pe unul dintre marile stadioane moderne.

În termeni americani, marea realizare a lui Genghis-han ar putea fi înțeleasă dacă Statele Unite, în loc să fie fondate de un grup de comercianți educați ori proprietari de plantații bogate, ar fi fost întemeiate de unul dintre sclavii ei analfabeți, care, doar prin forța impresionantă a personalității sale, prin charismă și determinare, ar fi eliberat America de dominația străină, ar fi unit oamenii, ar fi creat un alfabet, ar fi scris o constituție, ar fi decretat libertate religioasă universală, ar fi inovat arta războiului, ar fi condus armata din Canada până în Brazilia și ar fi deschis rute comerciale într-o zonă de liber schimb care ar fi înglobat continente întregi. La orice nivel și din orice perspectivă, dimensiunile și amploarea victoriilor lui Genghis-han desfid limitele oricărei imaginații și pun la grea încercare resursele explicațiilor științifice.

Din galopul cavaleriei sale, Genghis-han a redesenat granițele lumii secolului al XIII-lea. Arhitectura lui nu a lucrat cu piatră, ci cu națiuni. Nemulțumit de puzderia de mici regate, le-a alipit în unități statale mai mari. În Europa Răsăriteană, mongolii au unit o duzină de mici principate și orașe slave, creând un singur și cuprinzător stat rus. În Asia de Est, în decursul a trei generații, au creat statul chinez, înnădind rămășițele Dinastiei Sung, din sud, cu ținuturile jurchezilor din Manciuuria, cu

cele ale Tibetului, la apus, cu Imperiul Tanguților*, din vecinătatea deșertului Gobi, și cu teritoriile uigurilor din Turkestanul de Est. Odată cu extinderea stăpânirii lor, au creat țări precum Coreea și India, care au supraviețuit până în perioada modernă, aproape între aceleași granițe trasate de cuceritorii mongoli.

Imperiul lui Genghis-han a adus laolaltă și-a amestecat numeroasele civilizații din vecinătatea lui, dând naștere unei noi ordini mondiale. În 1162, anul nașterii lui, Lumea Veche era alcătuită dintr-o serie de civilizații închise, care nu știau nimic despre nicio altă lume dincolo de granițele vecinilor imediați. Niciun chinez nu auzise de Europa, după cum niciun european nu auzise de China, și, din câte se știe în prezent, nimeni nu călătorise dintr-o parte în cealaltă. La moartea lui, în 1227, Genghis-han crease între ele o punte diplomatică și comercială ce a supraviețuit, neclintită, până în zilele noastre.

După ce a spulberat sistemul feudal al privilegiului aristocratic, Genghis-han a construit o orânduire nouă, unică, bazată pe meritul individual, loialitate și realizări. A preluat târgurile izolate și somnoroase, înșirate de-a lungul Drumului Mătăsii, și le-a organizat într-o rețea, în cea mai întinsă zonă de liber-schimb din istorie. A micșorat taxele pentru toată lumea, abolindu-le de-a dreptul în cazul medicilor, dascălilor, preoților și instituțiilor de educație. A dispus efectuarea unui recensământ regulat și a creat primul sistem poștal internațional. Imperiul lui nu a fost unul care să acumuleze averi și comori; dimpotrivă, a distribuit cu generozitate bunurile câștigate în urma războaielor, astfel încât acestea să reintre în circuitul comercial. A creat o legislație internațională și a recunoscut jurisdicția supremă a Eternului Cer Albastru asupra tuturor popoarelor. Într-o vreme în care majoritatea conducătorilor

* Identificat cu Regatul Xia de Vest (n. tr.).

se socoteau mai presus de lege, Genghis-han a insistat că, în fața legii, și vlădica, și opinca răspund în mod egal. A acordat libertate religioasă pe teritoriile stăpânite de el, cerând, totuși, loialitate desăvârșită din partea supușilor de orice religie. A insistat asupra domniei absolute a legii și a abolit tortura, dar a organizat campanii de proporții pentru a-i găsi și pedepsi cu moartea pe tâlharii puși pe prădăciuni și pe asasinii ce răspândeau teroarea. A refuzat să ia ostatici, instituind, în schimb, o practică inedită, aceea de a acorda imunitate diplomatică tuturor ambasadurilor și solilor, inclusiv celor trimiși de dușmanii cu care se afla în război.

Genghis-han a lăsat în urmă un imperiu cu fundații atât de solide, încât acesta a continuat să se dezvolte timp de încă un secol și jumătate. Ulterior, în veacurile ce au urmat prăbușirii lui, descendenții Marelui Han și-au continuat, totuși, stăpânirea asupra unor imperii mai mici și a unor țării întinse, din Rusia, Turcia și India până în China și Persia. Aceștia dețineau o colecție pestriță de titluri – han, împărat, sultan, rege, șah, emir și Dalai Lama. Vestigiile imperiului lăsat moștenire de Genghis-han au rămas în mâinile urmașilor săi, vreme de șapte veacuri. Mogulii, de pildă, unii dintre membrii acestei dinastii au stăpânit în India până în 1857, când britanicii l-au alungat pe împăratul Bahadur-șah al II-lea și i-au scurtat de cap pe doi dintre fiii săi și pe nepot. Ultimul monarh descendent din linia Marelui Han, Alim-han, emirul de Buhara, a rămas pe tronul Uzbekistanului până în 1920, când a fost înlăturat de valul revoluției sovietice.

Istoria i-a condamnat pe cei mai mulți cuceritori la morți timpurii și tragice. La treizeci și trei de ani, Alexandru Macedon a murit în Babilon, în împrejurări misterioase, generalii săi

exterminându-i, ulterior, familia și împărțindu-și între ei imperiul. Patricienii romani, foștii săi aliați, l-au înjunghiat pe Iuliu Cezar, în plin Senat. După ce a suferit distrugerea și pierderea tuturor cuceririlor sale, Napoleon, singuratic și plin de resentimente, a sfârșit prin a-și înfrunta moartea ca unic prizonier pe una dintre cele mai izolate și inaccesibile insule ale planetei. Cu toate acestea, Genghis-han, ajuns până la vârsta de aproape șaptezeci de ani, a murit în patul său de campanie, înconjurat de familia iubitoare, de prietenii credincioși și de oștenii loiali, întotdeauna gata să își riște viața sub comanda lui. În vara lui 1227, într-o campanie împotriva tanguților din Regatul Xia de Vest, situat pe Fluviul Galben, Genghis-han a murit – sau, după cum spun mongolii, care se feresc să pomenească vreodată de moarte ori boli, „s-a ridicat la ceruri”. În anii ce-au urmat morții sale, taina cu privire la cauzele exacte ale decesului, păstrată cu cerbicie, a născut numeroase speculații, iar mai târziu a inspirat legende care, lustruite de curgerea timpului, au început să treacă drept adevăr istoric. Plano di Carpini, primul emisar european la curtea hanilor mongoli, scria ca Genghis-han a murit lovit de un fulger. Marco Polo, care a călătorit mult prin Imperiul Mongol, în vremea domniei lui Kubilai*, nepotul lui Genghis, povestește că Marele Han a căzut răpus de o rană de săgeată la genunchi. Unii au pretins că fusese otrăvit de niște dușmani necunoscuți. O altă versiune indică drept cauză a morții un blestem aruncat de regele tangut, împotriva căruia pornise război. Una dintre poveștile răspândite de detractorii Marelui Han spune că regina tangută, căzută prizonieră, și-a introdus în vagin un dispozitiv care i-a sfâșiat lui Genghis organele sexuale, condamându-l la o moarte în chinuri groaznice.

* Acesta este numele sub care este cunoscut în limba română (n. red.).

Contrar nenumăratelor povești care circulă pe seama sfârșitului său, faptul că Genghis a murit într-un *ger** de nomad, care nu se deosebea prea mult de iurta în care văzuse lumina zilei, dă măsura succesului său în conservarea stilului de viață tradițional; ironia face ca, preocupat să perpetueze modul tradițional de viață mongol, Genghis să fi schimbat din temelii societatea umană. Oștenii au însoțit trupul neînsuflețit al hanului lor până pe tărâmurile de baștină din Mongolia, unde a fost înmormântat în mare taină. A fost înhumat de apropiații săi în pământul strămoșesc, fără mausoleu, fără templu, fără piramidă, fără măcar o cât de mică piatră funerară care să marcheze locului odihnei veșnice. Potrivit credinței mongole, trupul celui decedat trebuie lăsat în pace și nu are trebuință de vreun monument, pentru că sufletul l-a părăsit deja; acesta trăiește veșnic, în Stindardul Spiritului. După înmormântare, Genghis-han s-a topit discret în vastele întinderi ale Mongoliei de unde își făcuse apariția. Ultima sa destinație rămâne necunoscută, iar în lipsa unor informații sigure, oamenii și-au dat frâu liber imaginației, inventând istorii proprii și adăugând poveștii nenumărate înflorituri. O versiune des întâlnită spune că oștenii din cortegiul funerar au omorât toți oamenii și toate animalele care le-au ieșit în drumul lung de patruzeci de zile, și că, după înmormântarea secretă, opt sute de călăreți au luat în copitele cailor întreaga zonă, pentru a șterge orice urmă a mormântului. Apoi, potrivit aceluiași versiuni debordând de imaginație, călăreții au fost, la rândul lor, uciși de către un alt

* Denumirea mongolă a iurtei tipice popoarelor nomade din regiunea Asiei Centrale. Făcută din pâslă groasă, ridicată pe un schelet de lemn și strânsă cu ușurință, călduroasă iarna și răcoroasă vara, cu intrarea mereu în direcția opusă vântului, *ger*-ul reprezintă, și astăzi, modelul tipic de locuință mongolă, atât în regiunile rurale, cât și în marile orașe, unde se ridică adevărate cartiere de iurte (n. tr.).

pâlc de soldați, pentru a nu putea divulga locul de îngropare; și acești din urmă soldați au fost uciși de un alt grup de războinici, în același scop.

După înmormântarea secretă în glia străbună, soldații mongoli au izolat zona pe o distanță de câteva sute de kilometri pătrați. Nimeni nu avea voie să pătrundă, cu excepția membrilor familiei lui Genghis și a unui trib de războinici special pregătiți, postați acolo cu misiunea de a elimina orice intrus. Vreme de aproape opt secole, zona aceasta – Marele Tabu, sau *Ih Horig**, aflat în adâncurile Asiei – a rămas inaccesibilă. Toate secretele imperiului creat de Genghis-han par să fi fost închise între granițele misteriosului său tărâm de baștină. Chiar și după prăbușirea Imperiului Mongol, și după ce părți din Mongolia au fost invadate de armate străine, localnicii au continuat să împiedice orice încercare de pătrundere în sanctuarul strămoșului lor. În ciuda convertirii mongolilor la budism, succesorii lui Genghis au interzis preoților să ridice vreun altar, vreo mănăstire ori vreun alt monument care să marcheze locul odihnei sale veșnice.

În secolul al XX-lea, autoritățile sovietice au continuat să păzească cu strășnicie zona, pentru ca aceasta să nu devină un loc de întrunire a naționaliștilor mongoli. În loc să îl numească Marele Tabu, ori să folosească vreo altă denumire istorică amintind, chiar și vag, de Genghis-han, sovieticii i-au dat titulatura birocratică de Zonă de Maximă Securitate. La nivel administrativ, ea a fost despărțită de provincia în care se afla și subordonată direct guvernului central, care, la rândul lui, era strict controlat de Moscova. Zona de Maximă Securitate, cu o întindere de un milion de hectare, a fost și ea înconjurată cu o Zonă de Securitate, având o întindere aproximativ

* Măsoară aproximativ 240 de km pătrați și este situată în provincia mongolă Hentii Aimag (n. tr.).

egală. Pentru a împiedica traversarea acestor perimetre, autoritățile epocii comuniste nu au construit aici nici drumuri, nici poduri. Sovieticii dețineau o bază aeriană fortificată și, desigur de probabil, un depozit de armament nuclear, situate între Zona de Securitate și capitala Mongoliei, Ulaanbaatar. O întinsă bază terestră bloca intrarea în perimetrul interzis, armata rusă folosind această zonă pentru exerciții de artilerie și manevre blindate.

Mongolii nu au făcut descoperiri tehnologice, nu au fondat nicio religie nouă, au scris foarte puține cărți sau opere literare și nu au dat lumii culturi noi ori metode agricole revoluționare. Meșteșugarii lor nu știau nici să țasă pânza, nici să toarne metalul, nici să facă obiecte de ceramică. Nu știau nici măcar să facă pâine. Nu produceau nici porțelan, nici vase de lut, nu pictau tablouri și nu înălțau edificii. Totuși, pe măsură ce oastea lor cotropea cultură după cultură, ei au adunat toate aceste meșteșuguri și le-au purtat de la o civilizație la alta.

Singurele structuri permanente ridicate de Genghis-han au fost podurile. Chiar dacă disprețuia înălțarea de castele, forturi, orașe sau ziduri, în traversarea lui prin tot acest ținut, probabil că a construit mai multe poduri decât orice alt cuceritor din istorie. Acestea traversau sute de râuri și fluvii, ușurând deplasarea armatelor și a bunurilor. Mongolii au deschis, în mod deliberat, lumea către un nou tip de schimburi, nu doar cu bunuri, ci și cu idei și cunoștințe². Ei au fost cei care au adus mineri germani în China și medici chinezi în Persia. Transferurile variau – de la unele de mare însemnătate, la unele de-a dreptul banale. Prin ei s-a răspândit folosirea covoarelor, și tot lor le datorăm aclimatizarea în China a lămâilor și morcovilor aduși din Persia, dar și pătrunderea în Occidentul european a